

Univerzita Karlova v Praze
Husitská teologická fakulta

Tereza Krekulová

„Vše je dobré, vše je Jedno“

Rabi Nachman ben Simcha mi-Braslav

Osobnost a dílo

„All is Good, All is One“

Rabbi Nachman Ben Simcha of Bratslav

His Personality and his Work

Autoreferát doktorské disertační práce

Praha, 2015

Téma a cíle disertační práce.

Rabi Nachman ben Simcha z Braslavi (1772 Mezibož – 1810 Uman) patří k neoriginálnější a zároveň i nejrozporuplnější a nejkontroverzněji vnímaným osobnostem chasidského hnutí. Jeho jedinečnost v rámci chasidské spirituality netkví pouze v myšlenkovém obsahu jeho subjektivně, niterně psychologicky zabarveného díla s hlubokým existenciálním přesahem; svébytný byl i jeho způsob komunikace s žáky a především pojetí úkolu a poslání cadika, jenž pro něj nebyl – jako ve většině chasidských směrů – pouze nejvyšší duchovní a náboženskou autoritou společenství, hlavní osou a pilířem světa (axis mundi) a prostředníkem mezi Bohem a člověkem, ale také strůjcem a možná dokonce i završitelem procesu univerzální kosmické nápravy (tikun). V díle rabi Nachmana tak ožívá pro luriánské myšlení příznačný aktivní vykupitelský mesianismus, k němuž ostatní chasidští rebes pod vlivem dosud živé bolestné zkušenosti s pseudomesiáši Šabtajem Cvi a Jakovem Frankem a z obav před pronásledováním ze strany mitnagdim zaujímalí spíše rezervovaný postoj.

Nachmanova nauka se s ostatními chasidskými směry v mnohém shoduje; také jejím inspiračním zdrojem a teoretickým základem byla vedle ranější kabalistické tradice (zejména theosofie Sefer ha-Zohar, ale také extatické kabaly Avrahama Abulafii) a musarové literatury, zejména kabala luriánská, jež vznikla krátce po vyhnání Židů ze Španělska v Safedu, odkud se rozšířila (byť nikoliv v původní Luriově verzi) do Evropy a zásadně ovlivnila další vývoj židovského mysticismu. Svým hluboce osobním chápáním a prožíváním luriánského kosmogonického mýtu se však rabi Nachman od naprosté většiny chasidských autorů výrazně lišil a jeho interpretace jednotlivých fází theosofického procesu (tj. cimcum, ševirat ha-kelim, tikun) a závěry, které z nich pro vztah mezi Bohem a člověkem a možnosti jeho naplnění v náboženském životě vyvozoval, byly s převažujícím chasidským pojetím často v rozporu, ba mnohdy dokonce v přímém protikladu k němu (to se týká především jeho původní Luriově intenci blízkého chápání aktu cimcumu).

Tím nejdůležitějším, co se z Nachmanova díla, jehož velkou část dal spálit, zachovalo, jsou dvě žánrově odlišné, a přece navzájem úzce spjaté práce: Likutej MoHaRaN, soubor nauky našeho učitele, rabi Nachmana, obsahující Nachmanovým nejbližším žákem a spolupracovníkem rabi Natanem Sternharzem z Nemirova zapsaná a zredigovaná kázání, jež rabi Nachman pronášel v kruhu svých žáků, a Sipurej ma'asijot (Vyprávění, jež vedle řady

podobností, ^u po nichž není Nachmanovo autorství spolehlivě prokázáno, zahrnují také třináct (kanonických) příběhů, které svým chasidům od roku 1806 vyprávěl.

Obě Nachmanova díla zaujmají svým obsahem i formou v chasidské literatuře jedinečné místo. Jeho homilie se tradičnímu žánru chasidských derušim podobají pouze formálně, svými vnějšími znaky, od většiny z nich se však liší jak svým rozsahem a složitou kompozicí, tak komplexností a mnohvrstveností hermeneutické osnovy. Sám rabi Nachman obsažnost a hloubku svého učení připodobňuje k „palácům o bezpočtu komnatách“. Každé obsáhlejší kázání je homogenním celkem, utvářeným harmonickým skloubením mnoha různých významových rovin a vrstev, textů, idejí a konceptů, jež rabi Nachman pomocí volných analogií a asociací spojuje do nečekaných souvislostí a s tradicí poskytovaného textového materiálu tak buduje své vlastní „paláce“.

Svými příběhy rabi Nachman zásadně změnil způsob, jakým jeho současníci vnímali jidiš vyprávění a výrazně posunul perspektivu, z níž ^{na} narativní žánr pohlížely budoucí generace židovských vyprávěčů a jejich čtenářů. Na rozdíl od tradiční chasidské legendy, vyprávějící o životě a zázračných skutcích cadikim, Nachmanovy příběhy nevykazují téměř žádné známky příslušnosti k židovskému prostředí, a cadik je v nich přítomen skrytě, o to však výmluvněji: promlouvá ke svým posluchačům a čtenářům ústy jejich fiktivních hrdinů. Lze je číst jako pohádky, jež také svými postavami, ději i celkovým koloritem připomínají, za závoji vyprávění se však skrývají hluboké mystické významy, čerpané z celé židovské tradice a především z luriánského mýtu exilu a vykoupení. V Nachmanových příbězích se subjektivní, autobiografický rozměr jedinečným způsobem snoubí s morálně – etickým poselstvím a skrytým, výsostně mystickým obsahem, jež se rabi Nachman jako jediný z židovských mystiků odvážil sdělovat formou literární fikce.

Obě Nachmanova díla mají dlouhou vykladačskou tradici. Braslavští chasidé je studují a komentují od jejich vzniku a v Jeruzalémě působí Breslov Research Institute, který se specializuje na vydání nachmanovské literatury, zahrnující kromě vlastních Nachmanových děl velké množství titulů braslavských komentátorů, z nichž nejhodnotnější pocházejí z pera zmíněného rabi Natana, stanuvšího v čele komunity po Nachmanově smrti. Braslavská exegese se soustřeďuje především na morálně – etický rozměr a náboženský (mystický) obsah obou děl, zatímco sekulární badatelé tyto aspekty vesměs odsouvají do pozadí a zkoumají Nachmanovo dílo s kritickým odstupem, ať už z hlediska literárně historického, teologického – filosofického nebo psychologického. Souhrnné práce o chasidismu rabi Nachmana buď zcela

opomíjejí, nebo se jím zabývají pouze okrajově (např. Idel či Eliezer aj.). Zároveň existuje řada nachmanovských monografií i kratších studií (Dan, Piekarz, Green, Weiss, Wiskind-Elper, Wolfson, Magid aj.), které se však většinou zabývají pouze jedním ze žánrů jeho díla. Racionální, schematizující vědecký přístup se navíc často vyznačuje nedostatkem pokory a respektu k Nachmanově svébytné individualitě a nezdá se mýjí se samotnou duchovní podstatou jeho díla, spočívající v intuitivním, dynamickém imaginativně – asociativním podání a z něj vyplývající záměrné mnohoznačnosti a otevřenosti různým možnostem výkladu a porozumění.

V předkládané disertaci usiluji o co nejvyváženější syntézu obou přístupů. Kromě odborné sekundární literatury hojně čerpám z textů braslavských komentátorů, které jsou přes naivně obdivný vztah k mistrovi odkazu autentičtější a původně Nachmanově intenci bližší, vycházející z téže tradice, jako dílo, jež vykládají. Labyrinty Nachmanových „paláců“ bloudím dlouhá léta a tato disertace je prvním pokusem vydat o této cestě svědectví. Sleduji v ní především dvojí cíl:

1. Demonstrovat kontinuitu Nachmanova myšlení a díla představením jeho homiletické a narativní činnosti jako dvou substanciálně spjatých způsobů jeho komunikace s žáky, úzce provázaných, vzájemně komplementárních metod realizace vykupitelského poslání cadika ha-dor v jeho pojetí. Dvou cest, vedoucích pokaždé jinudy k témuž cíli.
2. S maximálním možným respektem ke specifčnosti výkladové metody, používané v Likutej MoHaRaN, přičemž zohledněny jsou i ma'asijot, vyložit jak jeho vlastní, původní ideje, tak jeho originální pojetí klíčových konceptů chasidské religiosity v kontextu kabalistické tradice, z níž vycházejí, a poskytnout tak čtenáři co nejautentičtější vhled do jeho myšlenkového a duchovního světa.

Obsah a struktura práce.

Práce je rozdělena do tří základních částí. V první z nich stručně pojednávám o Nachmanově osobnosti a životních osudech, přičemž důraz kladu především na ty momenty a události, jež formovaly jeho náboženské myšlení a cítění (smysl pro paradox, koncept jerida le-corech alija, machloket jako základní princip vývoje universa) a vnímání sebe sama v roli cadika ha-dor (požadavek skrytosti cadikovy osobnosti i poznání, jež světu prostředkoval,

utrpení jako jediná možná cesta k naplnění jeho poslání vykupitele). Tato část rovněž obsahuje charakteristiku Nachmanova díla a nejdůležitějších prací braslavské literatury.

Ve druhé části polemizují s badateli, kteří s ohledem na oslabení Nachmanova mesiášského očekávání po smrti jediného syna jeho příklon k vyprávění fiktivních příběhů chápou jako zahájení nové, od homiletické aktivity zásadně odlišné etapy jeho působení. Ze srovnání charakteristiky obou děl v braslavských textech vyplývá, že mezi nimi existuje mnohem hlubší spřízněnost, jež je na první pohled zřejmé, která spočívá v existenci společných kvalit a principů, jež rabi Nachman považoval pro naplnění poslání cadika ha-dor za klíčové, a proto je různým způsobem uplatňoval a rozvíjel v obou žánrech své tvorby. Podrobná analýza těchto kvalit (především původnosti a univerzálnosti a vysokého metafysického statutu obou děl) (spolu se srovnáním pasáží Likutej MoHaRaN, věnovaných koncepci příběhů jako prostředků duchovního probouzení a Nachmanovu pojetí vyučování Tóry a metodě učitelovy práce s žáky) naznačenou blízkost obou žánrů dále zpřesňují a prohlubují. Nejdůležitější závěr je tento: Primárním cílem Nachmanových kázání ani jím vyprávěných příběhů nebylo předávat konkrétní teoretické poznání, nýbrž pomáhat žákům i budoucím čtenářům osvojit si schopnost celostního symbolického imaginativně – asociativního myšlení, schopnost “chápat jedno na základě druhého, rozumět jedné věci z druhé“ a napravením a produhovněním jejich představitosti (koach ha-medame), uplatňované zejména při studiu Písemné a Ústní Tóry, rozvíjet a kultivovat úroveň jejich mesiášského vědomí.

Třetí část je obtížné v takto stručném nástínu charakterizovat, protože jejím těžištěm je podrobná analýza a interpretace vybraných textových pasáží z Likutej MoHaRaN. Hlavním cílem je ukázat unikátnost Nachmanovy nauky v rámci chasidské spirituality. Jako příklad uvedme Nachmanovo doslovné chápání aktu cimcumu, jímž Bůh dobrovolným ustoupením ze Sebe v Sebe uvolnil ve svém nekonečném bytí prostor pro stvoření konečných, ohraničených forem existence. Z Nachmanova striktně theistického přístupu vyplývá bolestně prožívaný paradox současného bytí a nebytí Boha (ješ va-ajin) ve stvoření. Tím se výrazně odlišuje od převažujícího chasidského panenteismu, jež kosmogonický aspekt cimcumu zpravidla opomíjí a chápe cimcum symbolicky, jako postupnou, stále silnější kondenzaci Božího vzařování, a tudíž záruku trvalé imanence Boha ve stvořeném světě. Doslovné chápání cimcumu rovněž zásadně ovlivnilo Nachmanův systém náboženských hodnot,

na jehož špici nestojí – jako ve většině chasidských směrů – Inutí k Bohu (devekut), nýbrž víra (emuna), jíž člověk „překleneje propast prázdnoty“. Dále se zabývám rovněž Nachmanovým silně eschatologicky podbarveným pojetím unio mystica (devekut k Ejn Sof), jeho originální koncepci hitbodedut a tikun ha-kelali. Důraz kladu na velmi osobitý způsob transponování theosofických idejí, procesů a dějů do mikrokosmické sféry.

Předpokládaný přínos práce:

Dílem rabi Nachmana se zabývám dlouhá léta a předkládaná práce je prvním pokusem o rekapitulaci zatím projité cesty a sumarizaci dílčích výsledků. Její hlavní přínos spatřuji v autenticitě zpracování a hloubce ponoru do Nachmanova duchovního světa, jehož klíčové ideje a koncepty jsou zároveň průběžně zasazovány do širšího kontextu chasidismu i židovské mystické tradice. Rozšířené a přepracované knižní vydání této práce by navíc mohlo současné poznání chasidismu prohloubit a obohatit o nové aspekty, zvláště se zřetelem k nepatrnému počtu původních českých prací, věnovaných této tematice.

Vlastní odborná činnost

Řada překladů děl z oblasti judaismu, z latiny a angličtiny např.: Cordovero, M. *Traktát o duši*. In: Kabala a kabalisté, Praha: Trigon, 1995.

Kaplan, A. *Meditace a kabala*. Praha: Volvox Globator, 1998.

Heschel, A. J. *Šabat. Jeho význam pro současného člověka*. Praha: Academia, 2009.

V nakladatelství Argo jsem vydala první překlad Nachmanových Sipurej ma'asijot do češtiny, doplněný úvodní studií a komentáři.: *Příběhy rabi Nachmana*. Praha: Argo, 2005.

Selektivní bibliografie

Prameny

Likutey Moharan by Rebbe Nachman of Breslov (billingská hebrejsko-anglická edice). Translated by Moshe Mykoff. Edited by Moshe Mykoff Jerusalem: Breslov Research Institute, 1993-2008.

Nachman z Braslavi. *Sefer Sipurej ma'asijot*. Jerusalem: Keren Hadpasa di-Hasidej Breslov, 5435.

Nachman z Braslavi. *Likutej ecot*. Ed. Nosson (Natan) z Nemirova. Jerusalem: Keren hadpasa di-hasidej Breslov, 5736.

Natan Sternharz z Nemirova, *Sefer Likutej halachot*. Vol. 1-8. Bibliografické údaje neuvedeny.

Rabbi Nachman's Wisdom. *Shevachey HaRaN, Sichot HaRaaN by rabbi Natan of Nemirov*. Translated and annotated by rabbi Aryeh Kaplan. New York: The Breslov Research Institute, 1973.

Tzaddik (Chayey MoHaRaN). *A Portrait of Rabbi Nachman by Rabbi Nathan of Nemirov*. Translated by Avraham Greenbaum. Edited by Moshe Mykoff. Jerusalem: The Breslov Research Institute, 1987. ISBN 0-930213-17-3.

Rabbi Nachman's Tikkun. Compiled and Translated by Avraham Grennbaum. Jerusalem: The Breslov Research Institute, 1984. ISBN 0-900213-06-08.

Sekundární literatura

Dressner, S. H. *The Zaddik. The Doctrine of The Zaddik According to the Writings of Rabbi Jaakov Josef of Polnoy*. New York Schocken Books, 1974. ISBN 805204377.

Ellior, R. *Mistyczne źródła chasydysmu*. Kraków: Austeria, 2009. ISBN 978-83-89129-78-9.

Green, A. *Tormented Master. The life and Spiritual Quest of Rabbi Nachman of Bratslav*. Vermont: Jewish Lights Publishing, 1922. ISBN 1-879045-11-7.

Idel, M. *Hasism Between Ecstasy and Magic*. New York: State University of New York Press, 1995. ISBN 0-791-41733-6.

Jacobs, L. *Hasidis Prayer*. New York: Schocken Books, 1978. ISBN neuvedeno.

Schole, G. *Major Trends in Jewish Mysticism*. New York: Schocken Books, 1955. ISBN 0-8052-1042-3.

Schole, M. *The Messianic Idea in Judaism and other essays on Jewish Spirituality*. New York: Schocken Books, 1995. ISBN 0-8052-1043-1.

Tishby, I. *The Wisdom of The Zohar. An Antology of Texts*. Vol. 1-3. London: The Littman Library of Jewish Civilization, 2002.

Weiss, J. *Studies East-European Jewish Mysticism and Hasidism*. Edited by David Goldstein. London: The Littman Library of Jewish Civilization, 1977. ISBN. 1-874774-32-3.

Wisnik-Elper, O. *Tradition and Fantasy in the Taled of Reb Nahman of Bratslav*. New York: State University of New York Press, 1988. ISBN 0-7914-3814-7.

God's Voice from The Void. Old and New studies in Bratslav Hasidism. Edited by Shaul Magid. New York: State University of New York Press. ISBN 0-7914-5176-3.

Annotation

My thesis deals with one of the most fascinating personalities of Hasidic movement, rabbi Nachman of Bratslav (1772-1810). His place within the Framework of Hasidic spirituality was unique. Although the theoretical sources of his profound teachings were the same as those of the other Hasidic masters, namely the ideas of Lurianic kabbalah, which originated in Safed shortly after the expulsion of the Jews from Spain and deeply influenced the development of Jewish mysticism in 17. and 18. centuries, the way he understood and perceived it was quite different from theirs. Of his two most important works the first is the collection of homilies pronounced by him in the circle of his disciples and written down and published under the title Likutey MoHaRaN by the closest of them, rabbi Natan Sternharz of Nemirov, while the second, Sippurey ma'asijot contain stories he narrated from the year 1806 till the end of his life. The most characteristic features of Nachman's homilies are their enigmatic, associative style and highly complex hermeneutical structure. His stories differ very much from the traditional Hasidic legend the main concern of which is the life and

miraculous deeds of tzaddikim. They don't take place in the Jewish surroundings and tzaddik is present in them as their narrator and author who puts his words into the mouth of fictitious heroes. Under the veils of fairy-tale-ish narrative are hidden deep mystical meanings and contents. My thesis purports to prove the essential unity of both his works which played the crucial role in his messianic strivings, and to provide the reader with as much authentic view as possible of his vivid imaginative way of thinking.